

Några ord om vidskepelser och signerier på Gotland under äldre tider.

För Gotlänningen.

En mängd vidskepelser och fördomar hafva här på Gotland, liksom på andra orter, i äldre tider varit i svang, ehuru de väl nu i det närmaste genom folkupplysningen blifvit förklarade och reducerade till sitt rätta värde. Det fanns dock tider här, då fördomar och skrock behärskade icke blott gemene man, utan äfven personer på vida högre bildningsgrad: lakekonsten låg fullkomligt i sin linda eller var, till långt in på 1800-talet, ingen alls i en så aflägsen vrå af fosterlandet, som vår ö. Man trodde sig i äldsta tider kunna släsa bort sjukdomar och använda därvidlag vissa formulär, olika för olika sjukdomar, med tilläggande af en del hokus pokus. I en senare tid, då upplysningen trängt något in, framträdde de s. k. kloka gummorna och gubbarne, hvilka dock togo naturliga medel med och litet sundt förstånd, ehuru väl äfven då mystiken hade sin stora plats vid ordinationerna.

Bland vidskepelser ha alltid stål, järn och kors spelat en stor roll för att skydda sig mot onda makter.

När det åskade, trodde man, att hafstrun (Tors pjäska) uppsteg ur hafvet, då det var i stark rörelse, och eftersattes af blixtrar samt att hon för att skydda sig sökte in, hvarhelst hon kunde, företrädesvis i någon öppen dörr, glugg eller annat hål. För att förekomma detta, lade man en sigde eller yxa, ett stycke stål utanför dörren eller satte ett kors af tvenne käppar i gluggen eller hålet, då pjaskan ej vågade sig dit, ty hon är rädd för stål och järn äfvensom kors (Kristi kors, för hvilket allt ondt fruktas. Det var dock icke blott mot naturens krafter, man skyddade sig på sådant sätt, utan äfven mot afundsjuka och illvilliga människor.

I början på 1800-talet var det ej ovanligt, att bonden, då han gick och sädde på åkern, hade en knif sittande i kantbandet på sädeskorgen, hvilket hade till mål att skydda mot ondt från någon afundsjuk gardsman eller annan människa, som skulle kunna skämma utsädet. Af samma anledning hade man knifvar eller stål i mjölbängen på loftet, under maskkaret i brygghuset. Man hör ännu lefvande äldre personer tala om, att barnakvinnorna hade stål i sängen och äfven i vagnen lades stål, för att barnet ej skulle kunna bytas bort eller vederfaras annat ondt af elaka människor.

Nacken har alltid spelat en stor roll. När man exempelvis gick och plockade bär eller gick vilse; blodet gick åt hufvudet genom den mycket böjda ställningen eller med andra ord man blef yr i hufvudet, då var man villad af nacken. För att klara sig därifrån, hade man att vända ut och in på något klädesplagg.

Kyrkogårdar och de döda hafva hos allmogem alltid varit lämpliga föremål att sätta i samband med fördomar. När man jordade lik, skulle man se efter, åt hvilket håll spadskäftet pekade när dödgräfvaren efter gräfningen satt spaden ifrån sig i den uppgrädda jorden, ty från det hållet skulle nästa lik komma. Blef grafven, då den igenkastades ej full af mull, skulle snart någon dö i den släkt, som grafven tillhörde. Samma var förhållandet, om någon graf, i följd af jordens sättning, föll ihop på kyrkogården. Lutade kistan vid jordandet åt höger, skulle snart manfolk i släkten komma efter, lutade den åt vänster var det kvinnfolk.

Trollen spelade äfven sin roll vid vidskepelserna och som exempel härpå torde följande andragas.

Om man färdades, i synnerhet nattetid, och vagnen gick tungt, hvilket ju kunde vara helt naturligt i följd af svårt väglag eller genom att hästarna voro trötta, då hade ett troll kastat sig på vagnen. För att öfvertyga sig därom, hade man att stanna, taga af hufvudlaget på hästen och genom detsamma se åt vagnen till, då skulle man tydligt kunna se trollet, om det fanns.

Det berättades, att en dotter till den framstående borgmästaren i Visby, Abrah. Lange, hvilken var

gift med militärkaptenen Gustaf Filip Gyllenstorm besjälades af denna fördom under en färdtur åt landet. Mannen, som ej var intagen af samma fördom som den äkta hälften, nödgades för fridens skull stanna för att på öfligt sätt genom hufvudlaget titta efter om trollet fanns. Hvarvid han lär ha utbrustit: »Du har alldeles rätt, min vän, trollet sitter midt i åkstolen», der hans hustru tronade.

Ofta hörde man talas om, att den och den umgicks med fan eller kunde förfärfva djafflar.

Det behöfdes ej mycket för att i okunnighetens tider ge stoff åt skrock och det för rena småsaker, som vår tid skulle skänka det djupaste löje åt. I Kopparsvik, söder om Visby, bodde en kemist, Tobias Lang, som mycket sysslade med kemiska experiment. Och det hände, att folk sett honom sitta med något i handen, från hvilken egendomliga ångor utvecklade sig och kringfladdrade honom. Man påstod, att han umgicks med den onde och var rädd att gå dit, när mörkret inträdde. I själfva verket kokade han någon vätska i glaskolf öfver en ljuslåga och det var ångorna från flaskkolfven, som representerade det dåliga umgänget i folks ögon.

Angående det som hastigast omnämnda, att kunna bota sjukdomar med s. k. läsningar och signerier, så funnos särskilda formler för olika sjukdomar. När man skulle stilla blodflöde lästes under tystnad och signerier; »Jesus uppå korset stod, Honom förlopp hans helga blod och detta blod som flödar stanna. I Guds, Fadrens och Sonens och den Helige Andes namn», hvilket senare under nigningar upprepades 3 gånger.

Vid tandvärk var formeln: »Job satt på en sten, det värkte i hans skalle, det värkte i hans ben, det värkte i hans tänder alle. »Tag vatten i din mun och sprut i eldens brunn», hvarpå följde under nigningar 3:ne gånger uppreparandet af trenigheten. Bland senare tiders »botare» torde den s. k. Heinumkaringen och Rondahl i Pilemyr förtjäna att nämnas. Dessa voro i allmänhet icke några dumsnutar, utan använde sundt förstånd och några naturliga läkemedel, men för att det skulle slå mera an på okunnigt folk, ockrade de icke så litet på mystiken och vissa hokus pokus. Orterna, som i allmänhet användes till dekokter, skulle plockas på grafvarna på kyrkogården för att få desto mera hälsobringande kraft m. m. i den stilen.

Det var ej underligt, att man förut i tiden vände sig till s. k. klokt folk; de vetenskapligt bildade läkarna voro få och man sökte den hjälp, som erbjöd sig, man visste att bekanta någon gång blifvit hulpan och man hade fått ett visst förtroende till s. k. klokt folk. Det var nog icke heller mycket bevänt med de skolade läkarnes konst i äldre tider. Granskar man dödsorsakerna såväl i Visby som landsbygdens socknar, så finner man, att desamma utgöras af 4 å 5 olika slag: Alderdomsbräcklighet är i allmänhet angifvet som dödsorsak, då den döde hunnit de 70 åren och därutöver, och anteckna vi dessutom kolik, håll och stygn, hetsig feber och slag, så är raden i det närmaste fullständig.

E. N.